

Iorgos Seferis (1900-1971)

Un grec – Makrigiannis

Traducció: Joan-Andreu Martí Gebellí

El present número de la revista commemora dues efemèrides: el bicentenari de la Revolta Grega (1821) i el centenari de la Gran Catàstrofe (1922). Entremig, potser ha passat un pèl desapercebut el 50è aniversari de la mort de Seferis (1971). L'assaig que us presentem fou originalment una conferència que el poeta d'Esmirna va pronunciar a l'exili alexandri, l'any 1943, en plena segona guerra mundial; hi comenta la figura d'un dels principals protagonistes de la guerra d'independència, el general Makrigiannis, a través de les seves *Memòries*, i compara els dos moments històrics. Si en feu una lectura atenta, veureu que potser Grècia i el món tampoc no han canviat tant, que alguns aspectes continuen essent actuals perquè són constants de l'ésser humà.

El text grec que hem seguit és a I. Seferis, *Assaigs*, vol. IV, «Documents», publicat per Íkaros, Atenes 1981, quarta edició, [pàgines?]. La traducció dels escrits de Makrigiannis que fem servir és, en la majoria de passatges, la de Joan Lull (*Memòries del general Makrigiannis* [2013], [e-book]. Disponible a <https://www.amazon.es/Mem%C3%B2ries-del-general-Makrigiannis-Catalan-ebook/dp/B00DMGKFH2>), de qui hem mantingut les notes al text de Makrigiannis. Totes les altres notes són nostres i només pretenen situar mínimament el lector en context.

I

L'antic barri de Makrigiannis el coneixen tots els atenesos. L'activitat del combatent del 1821, del protagonista del 3 de setembre¹ i del condemnat pels tribunals militars d'Otó, la coneixen tots els qui estudien les cròniques de la Revolució i de la dominació bavaresa. Són pocs, però, els qui s'han adonat que Makrigiannis ens va deixar un llibre molt important -la història de la seva vida- potser perquè era un il·letrat.

El Makrigiannis de les *Memòries* el van estimar, de fet, uns pocs joves que van començar a publicar després de la catàstrofe d'Àsia Menor. No crec enganyar-me gaire si hi afegeixo que la seva veu, tímida i xiuxiuejant, s'introdueix en la vida grega entre 1925 i 1935. I això no podia fer-se evident al gran públic. Els joves que van créixer en la passada guerra mundial i eren encara a la flor de la vida quan va començar l'actual crisi, no van ser a temps ni de madurar la seva obra ni de restablir la seva pròpia jerarquia de valors espirituals tal i com la volien. Tanmateix és sabut entre els qui s'han interessat a seguir els corrents grecs durant aquells anys entre guerres, que amb la catàstrofe d'Àsia Menor comença en el nostre país un període de balanços i canvis ideològics que pot comparar-se amb el període de reforma que va seguir la guerra del '97. Aquests intents els ha tapat o els ha aguditzat l'actual combat. Per això també a Makrigiannis, que en una ocasió va trobar el camí del cor dels joves, li caldrà esperar que el cel torni a estar serè per prendre el lloc que mereix.

---

¹ L'any 1843, quan Grècia esdevé una monarquia constitucional.

M'adono —i crec que vosaltres també— que amb tals condicions m'és difícil, en el transcurs d'una breu xerrada, de convèncer-vos de la importància del llibre de Makrigiannis, o almenys de mostrar-vos el viarany que he seguit per sentir una obra tan ignorada. Soc, d'alguna manera, el primer testimoni que escolteu d'una hipòtesi desconeguda. Així, voldria demanar-vos que feu atenció, sense prejudicis, als pocs talls que us llegiré del text de Makrigiannis, i que em mostreu la vostra bona predisposició.

Ara bé, hi ha alguna cosa que m'alleuja el cor, ara que em poso a formular la meva idea sobre aquest peculiar escrit. Vosaltres que heu tingut l'interès de venir i escoltar-me, em doneu l'oportunitat de pagar un vell deute que tinc de fa anys. Des dels 26, que van caure a les meves mans les *Memòries*, fins avui, no ha passat cap mes que no tornés a llegir-ne unes poques pàgines, no ha passat setmana que no medités aquesta expressivitat tan viva. M'han acompanyat en viatges i errabundeigs, m'han il·luminat o consolat en moments alegres i amargs. Al nostre país, on de vegades som tan irreductiblement autodidactes, Makrigiannis ha estat el meu mestre més humil, però també el més ferm.

Sempre creia que hi hauria alguna ocasió de donar-li una petita mostra del meu reconeixement. Per una estranya circumstància, l'ocasió me la doneu vosaltres: me la dona el campament grec de l'Orient Mitjà, me la donen els grecs d'Egipte. Si per un moment mirem, meditem i intentem distingir el destí de l'hel·lenisme enmig de la tempesta i més enllà de l'àmplia volta que la història del món ha fet a la nostra època —qui sap, potser hi ha un sentit ocult en aquesta coincidència. A la nostra època en què el combat, la sang, el dolor i la set de justícia despullen les ànimes d'efímeres drogues i al·lucinacions; en què l'ésser humà busca en el proïsme la puresa, la solidesa i la compassió, és correcte que parlem de tals homes com fa Makrigiannis. Escolteu-lo:

I tot el que escric, ho escric perquè no suport veure que la injustícia ofega la justícia. Per això he après lletra a la meua vellesa i faig aquesta lletra tan malgirbada, perquè no vaig tenir l'oportunitat, de nin, d'estudiar. Era pobre i feia de servent, cuidava cavalls i feia un caramull de feines més, tot per treure endavant un deute familiar que ens havien imposat els usurers, i per poder viure en aquesta societat, mentre la gràcia de Déu em donàs vida. I com que Déu va voler ressuscitar la meua pàtria, alliberar-la de la tirania dels turcs, em demanà que treballàs amb totes les meves forces, però menys que les del darrer compatriota grec. Sobre Grècia escriuen molts homes savis, escriuen periodistes informats, locals i estrangers —una cosa tan sols m'ha mogut a mi a escriure: aquesta pàtria la tenim tots plegats, savis i ignorants, rics i pobres, civils i militars, i fins i tot les persones més humils. Els qui hem lluitat, tots per igual, hem de viure aquí. Hem fet feina tots junts, idò vigilem-la tots junts, i que ni el poderós digui «jo», ni tampoc el dèbil. Sabeu quan un pot dir «jo»? Quan combat tot sol i guanya, o perd, llavors sí que pot dir «jo». Però quan són molts els qui lluiten i fan, aleshores hem de dir «nosaltres». Som «nosaltres», no «jo». I a partir d'ara, hem d'aprendre a tenir seny, si volem construir un poble, viure tots plegats. He escrit la veritat nua, que la vegin tots els grecs i lluitin per la seva pàtria, per la seva fe, que la vegin també els meus fills i diguin: «Tenim les lluites dels nostres pares, tenim els sacrificis», si hi ha lluites i sacrificis. Que mostrin orgull i que treballin pel bé de la seva pàtria, de la seva fe i de la societat. Perquè aquests béns seran seus. No pot ser que es bravegin de les heroïcitats dels seus pares, no pot ser que prostitueixin la virtut, que trepitgin la llei, i que considerin la influència un mèrit.

Així acaba el seu manuscrit. Aquest manuscrit, imprès, ocupa més de 460 espesses pàgines de gran format. Makrigiannis el comença el 26 de febrer del 1829, amb aproximadament trenta-dos anys, a Argos, on el trobem com a «comandant en cap de les forces de l'ordre al Peloponnès i a Esparta», tant si registra fets passats, com si anota fets presents a tall de diari. Més de la meitat està escrit, segons sembla, a Argos, cap al 1832. El continua a Nàuplia i a Atenes cap al 1840, quan el conclou corrents per a ocultar-lo. El poder té sospites en contra d'ell: «Tenien moltes sospites de mi», anota, «i volien escorcollar ca meva per veure si hi trobarien documents». El confia a un compare, que el pren a Tinos. El 1844, és a dir, després de la conjura per la Constitució, on juga un gran paper, i dels fets de setembre [del 1843], hi va i l'agafa. Copia les anotacions que havia pres mentrestant amb moltes precaucions: «Ho escrivia», ens diu, «i ho ficava dins un bidó de llauna que tenia i ho amagava», escriu cap a l'abril del 1850, i al cap d'un any, si fa no fa, el completa amb un pròleg i amb un epíleg força llarg. La molt acurada edició de Iannis Vlachogiannis, l'única que tenim fins ara, es va publicar el 1907, és a dir, quan havia passat mig segle que aquest valuós text romania perdut en la més absoluta foscor.

Makrigiannis era analfabet. Tot i que va arribar al grau de general, no venia de casa bona. Era fill d'una família pobra de pastors i pagesos de Rumèlia. Vet aquí com ens transmet ell mateix el seu naixement:

La terra on vaig néixer és Lidoriki,² un llogaret de Lidoriki que es diu Avoriti. [...] Els meus pares, molt pobres, i aquesta pobresa va venir per les rapinyes dels turcs locals i dels albanesos de n'Alí Paixà.³ Els meus pares, molts de família i pobres. I quan jo encara era dins el ventre de mumare, un dia va anar a cercar llenya a la garriga. Bé, idò amb la llenya a l'esquena, carregada pel camí, en un lloc deshabitat, va sentir mal i em va donar a llum. Tota sola, la pobra, i allunyada del món, va estar a punt de morir, aquell dia, ella, i jo també. Tota sola s'aixecà, s'arreglà, es carregà un poc de llenya, posà uns brins d'herba damunt la llenya i, amb mi damunt, se'n tornà cap al poble.

No tenia recursos per anar a escola, ens diu. Sabia una mica de lletra, però la qüestió és si podia llegir cap altra cosa que no fossin els seus propis escrits.

El valent Makrigiannis mai no llegia, cantarà Aléxandros Sutsos⁴ en els dies del 3 de setembre. Perquè la seva lletra era, gairebé del tot, una troballa seva. «Lletra sense polir», l'anomena. Disset mesos s'hi va passar Vlachogiannis per esclarir-la, per desxifrar-la hauríem de dir, i per copiar-la. Quan algú s'encara a una plana del dens manuscrit, entén immediatament el perquè: imprimeix fonèticament la pronúncia de Rumèlia amb peculiars lligadures de lletres, que semblen un interminable arabesc. Enlloc pausa, paràgraf o puntuació. Alguna vegada, una simple línia vertical indica una aturada. El patracol sembla com uns vells murs que, mirant-los, diries que sil·labeges cada moviment

² A la província de Fòcida, a la Grècia Central (n. del t. Joan Lluïll).

³ Alí de Tebelen (~1741-1882), el famós paixà de Ioànnina, al cort del qual van fer les primeres armes molts del caps militars de la Revolució, sobretot rumeliotes (n. del t. Joan Lluïll).

⁴ Aléxandros Sutsos (Constantinoble 1803 - Esmirna 1863), poeta i dramaturg grec, autor d'una *Història de la revolució grega* (1829) en francès.

del paleta, que va encaixar cada pedra amb la immediatament precedent, cada esforç amb amb l'immediatament precedent, tot imprimint a l'obra acabada les peripècies d'una energia humana indestructible -aquest fet que ens commou i que es diu estil i ritme. En la lletra de Makrigiannis, que és il·legible per al lector desprevingut, sil·labeges, molt més que les paraules, l'obstinada voluntat de l'escriptor per pintar al paper el seu propi jo.

A Argos, Makrigiannis «per no córrer cap als cafès», va demanar a l'un i a l'altre amic que li ensenyessin alguna cosa més de les lletres que sabia, i que no eren ni les beceroles d'aquella època. Se sent sovint molt humil per la seva ignorància: «hauria estat millor que no es posàs a fer això un ignorant com jo, que segurament avorriré els dignes lectors, la gent important i els savis d'aquesta societat...», anota quan comença a escriure la seva vida. «Perquè no sé de lletra i no som capaç de seguir un ordre en els escrits.» Torna a insistir. Demana perdó perquè «som humà i no me n'he pogut estar». Tals coses cal que les escriguin «persones instruïdes, no simples ignorants.» I els altres, els educats, se'l miren, naturalment, des de les altures. «Ni jo sé fer anar el sabre, ni ell la llengua», emfatitzarà el característic Sutsos, «doncs que cadascú de nosaltres es dediqui a allò que li surt bé». Però la pàtria «ha estat atacada i humiliada, i tot es resumeix en això: amb nosaltres ha trobat unes bèsties», religiosos, polítics i nosaltres els militars —es tortura Makrigiannis—, i és la pàtria de tots, de cadascú. Per això cal que la persona instruïda proclami la veritat, i també la gent senzilla. Evidentment, doncs, Makrigiannis voldria tenir les maneres d'aprendre de lletra. Però això no l'humilia, no li crea cap complex d'inferioritat, com diríem. Sent, i ens fa sentir-ho juntament amb ell, que és un home a qui Déu ha concedit la gràcia de la parla, aquest do que ningú no té el dret de prendre-li. On es trobi, al palau o a la cabana, parla clar, parla amb seguretat. I com que precisament té innata dins seu la seguretat de l'expressió, la pot també manifestar amb color i amb matisos, amb to i amb ritme. Tinc la impressió que el filòleg que volgués fer mai la crítica de la difícil transcripció del text de Makrigiannis, hauria, abans que res, de fonamentar la seva tasca en la percepció acústica que en fes.

Makrigiannis respecta la formació —«lluïtava com un lleó i dirigia com un filòsof» dirà del seu primer cabdill, Gogos—. Això, però, no li impedeix en absolut expressar la seva oposició a un pedant i al mercadejar amb els ancestres:

«Heu posat també un nou governador a la fortalesa de Corint», escriu parlant als polítics de l'època. «Aquil·les, es deia, molt expert. Sentint el nom d'Aquil·les, us imaginàveu que era el famós Aquil·les. I era el seu nom el que combatia els turcs. Però amb el nom mai no basta per combatre, són la valentia, el patriotisme, la virtut els que combaten. I Aquil·les, el vostre, el cap de la fortalesa de Corint, era un jove gallard: es deia Aquil·les! Havia proveït la fortalesa de tot el material de guerra. I valent exèrcit, tenia! Quan, de lluny, va veure els turcs d'en Dràmalis —i arribava ben tocat, aquest, de Rumèlia i de Dervénia—, n'Aquil·les, en veure'l, abandonà la fortalesa i se n'anà, sí, sense lluitar. Si hagués estat en Nikitas, se n'hauria anat? I en Khatzikhristos i els altres? Segur que no. Perquè aquells esperaren en Dràmalis a la plana i el mataren. I no precisament en una fortalesa ben equipada, com la fortalesa de Corint».

Les lletres pertanyen als exercicis més nobles i als desitjos més elevats de l'ésser humà. L'educació és el timoner de la vida. I quan aquests principis són de debò, no hem d'oblidar que hi ha una bona educació —aquella que allibera i ajuda l'ésser humà a realitzar-se en consonància amb ell mateix— i una mala educació —aquella que distorsiona i esgota i és una indústria que produeix els falsament formats i els nous rics de l'ensenyament, que tenen la mateixa noblesa fingida dels nous rics del diner—. Si Makrigiannis hagués après de lletra en aquella època, molt em temo que hauria hagut de renegar de si mateix perquè l'educació estava en mans dels «trionfadors del discurs buit», com deia el poeta,⁵ encara presents. No lloo Makrigiannis perquè no va aprendre de lletra, sinó que glorifico Déu misericordiós que no li donà els mitjans per aprendre'n. Perquè si hagués anat a un mestre, potser moltes vegades tindriem el gruix de les *Memòries* en una llengua, tota de dringadissa i danses poca-soltes; tindriem potser més informació dels fets històrics d'aquells anys, tindriem potser un Sutsos de la prosa, però aquesta inesgotable font de vida que és el llibre de Makrigiannis, no la tindriem. I seria una gran llàstima. Perquè així com se'ns mostra Makrigiannis, veiem nítidament com, tot i que analfabet, no era en absolut un muntanyès bàrbar, inculte. Era exactament el contrari: era un dels esperits més ben formats de l'hel·lenisme. I la formació, l'educació que manifesta Makrigiannis no és una cosa separada o fragmentària, pròpia d'ell: és el patrimoni comú, la fortuna espiritual d'un poble, transmesa a través de segles i mil·lennis, de generació en generació, de sensibilitat en sensibilitat; perseguida i sempre viva, ignorada i sempre present —és el patrimoni comú de la gran tradició popular de l'Estirp. És la base, precisament, d'aquesta cultura, d'aquesta energia transformada que ha modelat tant les persones com el poble que va decidir viure o morir el 1821.⁶

Per això la nostra tradició popular és tan important.

Una vegada hi havia un pobre *fustanelàs*⁷ que tenia la mania de pintar. Es deia Theófilos. Els pinzells els duia al seu cinturó, allí on els seus avantpassats hi posaven les pistoles i el punyal. Passejava pels camps de Mitilini, passejava pels camps del Pílio i pintava. Pintava el que li encarregaven per guanya-se les garrofes. Hi ha arcs sencers a Ano Volos pintats per la mà de Theófilos, cafès a Lesbos, tendes i botigues a diferents parts que mostren el seu pas -si encara es conserven. La gent se'n reia. Li feien sobretot unes bromes tan gruixudes, que en certa ocasió el van tirar daltabaix d'una escala de corda i li van trencar un parell d'ossos. Theófilos, però, no parava de pintar el que trobava. He vist quadres seus elaborats sobre teixit bast, sobre vulgar cartolina. Els admiraven uns pocs joves que els acadèmics anomenaven desequilibrats. Així transcorria la seva vida, i Theófilos morí no fa gaires anys. Un dia vingué un viatger de París, va veure aquesta pintura, n'arreglè una cinquantena de peces, les enrotllà i se'n va anar a ensenyar-les als crítics il·lustrats de la vora del Sena. I els crítics il·lustrats sortiren i escrigueren que Theófilos era un pintor excel·lent. I a Atenes ens vam quedar amb la boca oberta. La moralitat d'aquesta història és

⁵ K. Palamàs (1859-1943), *El dodecàleg del gitano: VIII. Profètic*, v. 466: του άδειου λόγου οι τροπαιούχοι.

⁶ Al·lusió al lema nacional grec ελευθερία ή θάνατος «llibertat o mort».

⁷ Individu que duia *fustanela*, la tradicional faldilla masculina dels Balcans.

que la formació popular no significa només que eduquem el poble, sinó que el poble ens eduqui.

Sempre recordo Theófilos en evocar Makrigiannis. Us deia que Makrigiannis era una de les ànimes més formades de l'hel·lenisme; i penso el mateix de Theófilos si és que la paraula formació significa forma espiritual. I la formació de tots dos és excepcionalment intensa i activa. És impressionant la necessitat natural que tenen d'expressar-se. Anul·la totes les dificultats. Recorda algunes plantes obstinades que quan l'arrel agafa, avancen ensorrant tanques, esberlant làpides. Makrigiannis crea una expressió a cada hora. I amb còdols del mar encara s'asseu i es posa a dibuixar la seva idea a la terra del seu hort, i completa el pensament del dia amb els somnis que té mentre dorm.

En algun moment fa un viatge a Acarnània. Veu de nou i «assenyala» els llocs on es van produir les batalles de la revolució. De tornada a Atenes, decideix fer les pintures dels combats de la guerra.

«Vaig agafar un pintor europeu», anota, «i el tenia perquè em fes il·lustracions d'aquests combats. Jo no sabia la seva llengua. En va fer dues o tres, no estaven ben fetes. El vaig pagar i se'n anà. Una vegada que vaig haver despatxat aquest pintor, vaig fer que portessin d'Esparta un combatent, un tal Panagiotis Zografos; també va portar dos fills seus. I els tenia a ca meva quan feien feina. I això va començar a partir de 1836 i es va acabar el 1839. Agafava el pintor, sortíem als turons i li deia: «Així és aquella posició i així aquella. Aquest combat va ser així. El capità dels grecs era aquell, el dels turcs aquell altre».

D'aquesta manera s'enllestiren els vint-i-cinc quadres, que s'haurien perdut finalment si no els hagués trobat per casualitat Ioannis Gennàdios. Aquestes imatges, fetes amb la mà de Panagiotis Zografos i amb el “pensament” de Makrigiannis, són els monuments més valuosos i vius que tenim de la nostra pintura popular —vull dir d'aquells monuments que destapen sobtadament regions enlluernadores de l'ànima del nostre poble.

Aquestes pintures que representen amb excepcional exactitud les batalles que volen transmetre -moltes vegades com un document militar- són alhora una alegria per als ulls. He vist plorar una persona la primera vegada que els tenia al davant. Algun cop et recorden els brodats populars, com p. ex. l'extraordinari setge del castell d'Atenes; de vegades et tornen a horts que s'han mantingut verds des del moment que l'artesà els va veure per primer cop; de vegades et fan respirar l'atmosfera de màgia i de por d'un conte dels anys infantils; és una rapsòdia inaudita i alhora molt antiga.

En una altra ocasió, Koletis, ambaixador a París, li va enviar amb carta de recomanació un viatger francès, el marquès Raoul de Malherbe. «A més a més volia cançons gregues», anota Makrigiannis, «Li'n vaig fer cinc o sis». Així també en el famós episodi que relata la seva darrera trobada amb Guras, a dalt de l'Acròpolis assetjada. És com els poetes desconeguts de les cançons populars: la cançó la «fa», i és revelador quan ens dona

l'oportunitat de veure de prop com la menyspreada sensibilitat popular sent i estima les obres d'art antic.

«Jo tenia dues estàtues magnífiques», anota encara, «una dona i un príncep, tot perfecte – se'ls veien les venes: tan ben fetes estaven! Quan saquejaren Poros, uns soldats se les havien enduit i, a Argos, les volien vendre a uns europeus. En demanaven mil tàlers. [...] Vaig agafar els soldats. Els vaig dir: “Encara que us donin deu mil tàlers, no deixeu que surtin de la nostra pàtria. Per elles hem lluitat”». Enteneu-me. No parla lord Byron ni un set-ciències ni un arqueòleg; parla el fill d'uns pastors de Rumèlia amb el cos ple de ferides. «Per elles hem lluitat». Quinze acadèmies daurades no valen les paraules d'aquest home. Perquè només en tals sentiments pot arrelar i florir l'educació de l'Estirp. En sentiments reals i no en nocions abstractes sobre la bellesa dels nostres antics avantpassats o amb cors ressecs que han patit incomprensió per la por del populatxo.

«Sortida dels ossos» va cantar Solomós.⁸ La seva idea era veritat. La revolta grega era sortida del moll de l'os dels grecs vius. I per això va reeixir, i per això no es va aturar i es materialitza durant tot el s. XIX, i per això no s'ha acabat encara la seva materialització. L'actual guerra de la nostra pàtria -no és exagerat que ho diguem- és una continuació de la revolta del '21. Perquè no ho hem d'oblidar: cada vegada que el nostre país torna al poble, demana que el poble l'il·lustri, que el poble el formi, que continuï la tradició que entrà triomfal en la consciència de la nació amb la revolta grega. Aquell combat era un esdeveniment social, bèl·lic i polític. I era al mateix temps un esdeveniment espiritual. Des d'aquest darrer punt de vista, el més ignorat, és important que en tinguem indicis com els que ens deixà Makrigiannis. Els esdeveniments històrics no s'aturen en les fites històriques que veiem als pamflets d'història.

II

La vida de Makrigiannis és un gran bocí de la vida de l'hel·lenisme durant els primers seixanta anys del segle passat. Va néixer el 1797 i va morir el 27 d'abril del 1864. No us la puc explicar. L'únic que intentaré és donar-vos encara uns pocs exemples de les seves *Memòries*, com veu i reacciona Makrigiannis als esdeveniments. Perquè la història de Makrigiannis és més que una història d'esdeveniments. És una història dels sentiments del poble en aquella gran època en què va néixer la Grècia d'avui.

Makrigiannis és encara un nadó quan la seva família, perseguida pels turcs locals i els albanesos «que volien esclavitzar el seu llogaret», és obligada a fugir a Livadià. Als set anys feineja per alleugerir els seus parents. «Volien que fes altres feines de casa, encara més grolleres», ens diu, «i això va ser la meva mort». Esdevé volgudament insuportable. El fan fora. Als catorze anys el trobem a Desfina, a prop d'un compatriota seu. Ens explica el següent episodi:

⁸ Vers del seu *Himne a la llibertat*, himne nacional grec.

Vaig fer catorze anys i vaig anar a veure un compatriota meu, a Desfina. [...] Era festa, el dia de Sant Joan. Vàrem anar a festa. Em va deixar tenir el seu fusell. Jo vaig voler disparar, es va enfadar. Llavors m'agafà, davant tothom, i es posà a pegar-me fins que em deixà mig mort. Més que les bufetades, em va fotre més la vergonya de la gent. Tothom menjant i bevent, i jo plorant! Aquesta queixa, no sabia qui la podia jutjar i donar-me la raó. Vaig pensar que el millor que podia fer era presentar-me a Sant Joan, perquè era a ca seva que m'havien fet aquella injustícia i aquella infàmia. Idò una nit, entr a l'església, tanc la porta i em pos a plorar, en veu alta i agenollat. [...] Li deman armes d'argent bones i quinze bosses de doblers, i jo li faré un canelobre gros, també d'argent. A força de crits vàrem fer els pactes amb el sant.

«Vàrem fer els pactes amb el sant». Tanmateix, el sant cristià guarda els pactes més fidelment que Apol·lo. Perquè Makrigiannis va a Arta a casa d'un tal Thanassis Lidorikis. Treballa amb ell i negocia tan bé ell sol que la vigília de la revolució «em vaig guanyar la compassió de Déu». «Llavors em vaig fer», anota, «un fusell d'argent, pistoles i armes, i un canelobre bo. I d'aquella manera, ben armat i arreglat, agaf i vaig a veure el meu protector, benefactor i vertader amic, Sant Joan. Tot allò encara avui hi és [...]. I em vaig agenollar, amb llàgrimes que em sortien de dins les entranyes, perquè em varen venir al cap totes les penalitats que havia viscut».

Cap al 1820 «entra al secret» de la Societat d'Amics. «Vaig entrar al secret», diu novament, «i vaig anar a ca meva. Feia feina per la meva pàtria i per la meva religió per servir-la amb sinceritat, com la vaig servir, que no em digués lladre ni rapinyaire, sinó que em digués fill i jo <a ella> mare».

És a Patres quan s'encenen els primers fusells del combat, «com a venedor ambulat», però la seva missió real és posar-se d'acord amb els cabdills i recollir informació. De tornada a Arta l'agafen per penjar-lo. S'escapa. Comença la guerra amb Gogos Bakolas. Lluita a Peta, al setge i a la caiguda d'Arta. Després, la sortida i la fugida dels civils. Les seves primeres reaccions en aquell daltabaix són quan veu el pillatge, el saqueig: «A partir de llavors, veient aquesta virtut», anota, «vaig començar a avorrir tot allò que era grec perquè som uns caníbals». Aquest humanitarisme seu el portarà més tard, a Atenes, a ferotges conflictes amb Odisseas i Guras. Així comença l'acció militar de Makrigiannis. Des de l'abril del 22, quan el veiem cabdill de quatre pobles de Sàlona a l'est de Grècia, fins a les batalles del Pireu, a l'abril del 27, on combat «amb quasi tot el cos embenat», Makrigiannis lluita sense parar. Els qui hi estiguin interessats, trobaran tots els detalls en l'edició perfecta, d'aquest punt de vista, de Vlachogiannis. Jo prefereixo llegir-vos almenys la descripció de la batalla del 7 d'octubre del 1826, a l'assetjada Acròpolis, on Makrigiannis sostenia els arcs de Serpetzé, és a dir, l'odèon d'Herodes. Aquesta batalla, el biògraf l'anomena «el més important dels esdeveniments al voltant de l'Acròpolis»:

Feia tantes nits que jo no dormia! Fèiem feina nit i dia. [...] Em vaig adormir. Els turcs, en sentir les martellades del Sapador, s'apleguen en gran nombre i fan una escomesa [...]. Llavors els meus homes s'enxarxaren amb els turcs. M'aixec de cop d'allà on jeia. Em vaig enfilat a dalt del bastió. Els turcs em varen disparar i jo vaig disparar a ull. Em tiren un tret i em féren al coll. Llavors pos el peu per baixar del bastió i caic. El lloc era estret. Els

homes fugiren en desbandada del bastió de fora. Em passaven per damunt, travessaven i, en aquell lloc tan estret, vaig quedar ben malparat. Veien la sang, pensaven que era mort. Quan tots havien passat, en quedaven pocs i aquells havien entrat dins la fortalesa, llavors els turcs hi volien entrar al mateix temps que ells. [...] Aleshores m'aixec ranquejant. Vaig impedir l'entrada d'una desena d'homes amb el sabre. Vaig estirar la porta que teníem oberta i reprenguérem el combat. Lluitàvem amb les pistoles: ni els turcs podien disparar el fusell, ni nosaltres. [...] Els turcs investiren. Em tornaren a ferir al cap, a la coroneta. Tenia el cos ple de sang. Els homes em volen agafar, entrar a dins. Aleshores els dic: «Germans, tant si entram a dins com si quedam a fora, estam perduts, si no aturam els turcs» [...]. Llavors els valents grecs varen resistir com a lleons.[...] A entrada de fosca vaig repartir cartutxos entre els homes. Encara arribaren més companys. Arribaren també turcs, un nou contingent. Ens investiren amb fúria, entraren als arcs, els ocuparen tots, obriren espitlleres. Disparaven cap a dins la fortalesa. Es llançaren amb fúria per prendre'ns el nostre bastió. Allà varen matar en Dalamangas i cinc o sis més. Em tornen a ferir greument al darrere, al cap: la borla del meu fes va entrar fins als ossos, fins a la pell del cervell. Vaig caure mig mort. Els homes m'arrossegaren cap a dins. Llavors vaig recuperar la consciència. Els vaig dir: «Deixau que em rematin aquí: no vull veure, viu, que els turcs trepitgen la meva posició!». Llavors als pobres grecs els vaig fer molta llàstima. Lluitaren amb coratge, rebutjaren els turcs del nostre bastió i els ficaren tots dins els arcs.

Amb l'arribada de Kapodístrias⁹ i sobretot d'Otó¹⁰ comencen els tràgics malentesos entre el poble que va fer la revolució i les persones que estaven destinades a governar Grècia durant els trenta-cinc anys que seguiran. És un llarg drama que s'interpreta entre idees abstractes i una vida que va esclatar per alliberar una nació turmentada, ingovernable, si es vol, però que també era forta, i digna, i sensible, i adolorida, més adolorida i sensible perquè encara tenia obertes les ferides que va rebre en la recent lluita terrible —«rabiosa» en diu la gent de la ferida que fa mal.

Per a les persones que van assumir l'administració del lloc, hi havia un problema extremadament difícil: posar en ordre un caos, com deien, tractar, ajudar, animar un poble que va passar per proves esgarrifoses per la seva llibertat, com diríem més correctament. Què van fer? Es van asseure i van trobar arbitràriament la solució més fàcil, és a dir, van resoldre el problema d'un cop de ploma. Tradueixo: quan van assassinar Kapodístrias, Grècia va experimentar un dels pitjors anys que mai va viure, l'any 1832. El lloc estava dividit en uns quants feus militars, que no tenien altre objectiu que alimentar com fos les restes famolenques dels antics guerrers. La Regència¹¹ va comportar un préstec. Amb aquests diners podia donar un tros de pa als famolencs que cridaven fora de les portes de Nàuplia¹². S'estimà més disposar-ne per al manteniment de l'exèrcit bavarès que donaria suport, com imaginaven, a la Regència i a Otó. Amb aquest exèrcit van dissoldre o expulsar de l'estat els vells lluitadors, aquests terribles salvatges, com els consideraven. I

⁹ Primer cap d'estat de la Grècia independent (1827-1831) fins que fou assassinat.

¹⁰ Primer rei de Grècia (1832-1862) fins que fou destronat.

¹¹ Durant la minoria d'edat d'Otó I (1832-1835).

¹² Primera capital de l'estat grec independent (1827-1834).

què pensaven aquests salvatges? La següent conversa de Makrigiannis amb Heideck¹³ ens ho mostra:

El meu amic Heideck es va enfadar i em va dir, amb molta ràbia: «El que us diran, això fareu, i sense dir ni ase ni bèstia. Perquè Baviera té trenta mil baionetes i les durà aquí i us sotmetrà».

Llavors em vaig trobar en una posició difícil [...]. Li dic: «Quina desgràcia! Pobres de nosaltres! Quin calvari ens espera! Jo t'he parlat d'una cosa i tu em vens amb baionetes. Com a amic, us dic que procureu que estimem el rei i que no tinguem por de vosaltres. [...] Que en véngui un a dir-me que la pàtria anirà endavant: consent que em tregui els dos ulls. Perquè si som cec i la meva pàtria va bé, d'acord; si la meva pàtria va malament, encara que tenguí deu ulls, seré igual de cec.» [...]

I em diu: «El rei, no l'estimes?» «No», li dic, «no sé dir mentides. Quan desaparegui la meva pàtria, ni ell em tendrà de súbdit ni jo de rei. Per això cal justícia per part vostra, res de fer por amb baionetes.»

Tanmateix, Makrigiannis no era un home amb mala intenció. Quan Otó desembarca a Nàuplia, anota: «Avui reneix la pàtria. Que de temps perduda i esborrada! [...], perquè ha vingut el nostre rei, aconseguit amb el poder de Déu». D'altra banda, personalment no el va combatre mai. Al contrari, intenta protegir-lo dels seus mals consellers, de la «puta i grollera política bavaresa!», com l'anomena. Per a ell, és Lluís de Baviera el responsable de la Regència, són els ambaixadors; no és Otó:

Els arrestaren i els ficaren tots a la masmorra, els caps militars. I els volien decapitar amb aquell tallant que els homes il·luminats d'Europa havien duit per tallar el cap als grecs salvatges –i Anglaterra l'hauria pogut tallar a en Dawkins, el seu ambaixador, França al seu i Rússia igual; i que el rei de Baviera el tallàs als regents i després se'l tallàs a ell mateix. Perquè Sa Majestat és l'enterramorts de la nostra pàtria i del nostre innocent rei.

Però «no és un recluta qualsevol», no suporta veure «que la injustícia ofega la justícia», no suporta veure la penúria dels lluitadors. Escolteu: el fragment es refereix al govern de Kapodístrias, però el sentiment de Makrigiannis continua essent el mateix:

Oh pàtria, considera feliços tots els grecs, els qui s'han sacrificat per tu, per ressuscitar-te. Perquè, una vegada més, tornis a rebre el nom de pàtria lliure: tu estaves perduda i esborrada de la llista de nacions. Tots aquests, considera'ls feliços. Però recorda i fes resplendir els primers que se sacrificaren a Alamana, combatent amb tantes forces turques. I els qui decidiren tancar-se en una cleda de toves, insegura, a la fonda de Gravià. I els qui aixafaren tant turc, tants paixàs, a Vassilikà. I els qui lluitaren com a lleons a Langada de Makrinoros. Es lluità al mateix temps en dues posicions, per a tu claus: una, la Porta de Makrinoros, i l'altra, la de les Termòpiles. I quan els turcs, pels dos costats, anaren a obrir-s'hi camí, aquells immortals, tan pocs (vuitanta-un a Langada) semblaren d'ossos tot allò d'allà. I aquells pocs els varen derrotar a l'altre costat de les Termòpiles i a d'altres llocs. Aquests et varen ressuscitar. I no hi entraren ni cap força, ni provisions, ni municions. Aquests animaren els qui assetjaven els turcs locals i les guarnicions. I, morts de fam i indefensos, els bloquejaren i els sacrificaren com a bocs. I en fi, oh pàtria!, aquests són perseguits pels il·lustríssims, pels excel·lentíssims, pel teu

¹³ Karl Wilhelm von Heideck (1788-1861), militar i pintor alemany.

governador i pels germans d'aquest. N'Agustinos i en Viaros encalquen les dones i les filles d'aquests morts. Persegueixen aquests combatents i els diuen que se'n vagin a pidolar. «I qui us ha parlat», els diuen, «d'agafar les armes? Perquè sigueu uns desgraciats?»

Aquests són els motius que empenyen Makrigiannis a organitzar la conspiració que acaba en la Constitució del 3 de setembre. Jura per tot l'estat. Vet aquí que jura. L'escena és a casa de Makrigiannis, una nit; un combatent està assegut amb ell; mentre fan xocar els gots, la conversa acaba així:

–On t'has trencat aquesta mà?

–A Messolongui — em diu.

–I on m'he trencat jo aquesta?

–Als Molins de Nàuplia.

–Per què ens les hem trencades?

–Per la llibertat de la pàtria.

–On són la llibertat i la justícia? Au, aixeca't!

Me l'enduc i el faig jurar.

I es fa la Constitució i cau en mans dels polítics i és degradada, i Makrigiannis cada cop més es retira del món.

«Tots els qui avui tenen la nostra sort a les seves mans», escriu cap al 1851, «els qui ens governen, grans i petits, ministres i diputats, ho troben gloriós, ho troben decent, ho troben digne, que diguis que han robat, que han traït, que han causat tantes desgràcies a la pàtria. Són persones dignes, són honorades i premiades. Tots els qui són dignes són perseguits, com si fossin indignes de la societat i de la nació.»

I encara:

Està ben clar, tots, què valeu i què heu fet per la pàtria. Claríssim. Us miraven, els d'aquí i els de fora, com si fóssiu qualque cosa. I sou el que sou. Éreu com aquell que els europeus consideraven el Soldà i no gosaven llevar-li el títol de «Gran Signore». Quan veien la mesquita a Viena tenien por, tremolaven que seguís endavant i que construís més mesquites. I per por d'això, qualque vegada fins i tot li pagaven un tribut. I quan sortiren un grapat d'homes i els demostraren que el Gran Signore ja no tenia mestres per construir mesquites, que caurien les que ja tenia, de llavors ençà li diuen «el Turc». I per això, els nostres benefactors posen les seves llums per fer-nos progressar. Tanmateix, quan cap d'ells ja no ens empipava amb fets, vosaltres, per poder estar bé, ens entaferràreu les vostres tares. I ens vàreu deixar tal com som ara.

Només el veuen els seus antics companys. Tanmateix, el Govern sempre sospita d'ell. Otó no li va perdonar mai la conspiració del 43. Makrigiannis, per a ells, sempre és una bèstia

salvatge que s'ha de tancar en una gàbia. Així, al setembre del 51, comencen i circulen les acusacions —infundades, sense suport, que mai no van ser provades: Makrigiannis vol matar el rei, vol fer una república. Makrigiannis confabula amb alguns refugiats polonesos que fan circular anuncis subversius. Makrigiannis va dir paraules sospitoses a un tal N. Stefanidis, blasfem notori, que és l'únic testimoni del seu judici. Així que el tanquen a casa seva, Makrigiannis està podrit per les set ferides que va rebre en la lluita. «Les ferides s'obrien sovint i sagnaven», escriu el doctor Gudas, que va parlar al seu funeral: «la febre el devorava, li sobrevenien malalties greus i la convalescència era lentíssima; aquests van ser els béns que Makrigiannis va obtenir com a recompensa pels seus excel·lents serveis a la pàtria: ferides i malalties molt doloroses i, amb elles, una pobresa igualment incurable». Les ferides al cap, que va rebre a la batalla de Serpetzé, de vegades l'exalten. Tres dies abans de ser portat a la presó de la madrassa¹⁴, no tenint cap altre jutge que el jutgi, com en la seva joventut a l'església de Sant Joan, s'asseu i escriu a Déu mateix:

I no ens escoltes i no ens veus [...]. I que jo xiscli nit i dia per les meves ferides. I que vegi la meva infeliç família i els meus fills ofegats en plors i descalços. I sis mesos empresonat en una cambra de dues gambades. I que no vegem un metge, i que no deixin que ningú s'acosti a veure'ns. [...] Tots ens volen perdre. Ens fan interrogatoris de tota mena, escorcolls domiciliaris de cases, soterranis, sostres, baguls, les teves pròpies imatges [...]. I el 13 d'aquest mes [...] va venir el coronel amb l'uniforme, on ens vigilava, i em diu que vagi a la presó de la madrassa, on empresonen els delinqüents...

Però aquesta vegada no va poder tancar els acords amb Déu. Els anys havien canviat. I el van portar a la madrassa, i li van donar bufetades, i el van enfangar, i el van jutjar en un judici que va ser una vergonya, i el van condemnar a mort, que després va esdevenir captiveri que li fou condonat el 2 de setembre del 1854. Makrigiannis és una pelleringa ben plantada. Només parla amb Déu i els seus fills més petits. La seva casa i l'hort estan en ruïnes. L'últim so de la seva veu —l'últim que coneixem i que escoltareu ara— ve de lluny, molt lluny. Es diria que una nació sencera s'extingeix:

Quan em van alliberar i vaig anar a la meva casa danyada i a la meva turmentada família, em van tornar les ferides, una per Pasqua de l'any passat i l'altra per Pasqua de fa dos anys. Vaig anar a la cova del meu hort per reposar. I amb feines i treballs i recolzant-me amb el bastó, allí em vaig salvar. Em llencen pedres, que em colpegen, i brutícia humana: «Menja-te'ls, general Makrigiannis, atipa-te'n, que volies fer una constitució!» I m'obren tantes noves ferides dels cops i de l'anquilosament [...] M'hi vaig podrir, els cucs se'm menjaven. Ho vaig fer saber a l'ajuntament i no em van escoltar. I això (el meu empresonament) va continuar fins a la vigília del Salvador. I el mateix dia em van colpejar molt; em vaig quedar mort; no sentia res, soc viu o mort...

No fa gaires anys, buscant al Museu Etnològic per trobar records de Makrigiannis, vaig veure el motlle en guix del seu cap mort. Era com una poma marcida o una joia a la platja, profundament esculpida per l'onada incansable, una mica més gran que un puny. Aquesta

¹⁴ Es refereix a l'escola alcorànica que hi havia a l'antiga àgora romana d'Atenes, a prop de la Torre dels Vents.

cosa turmentada era el que quedava, en el moment de la mort, de la forma bonica i amable de l'home magnànim.

III

Voldria ara, abans d'acabar, resumir la meua opinió sobre el valor del llibre de Makrigiannis. N'heu sentit alguns fragments. Són mínims i insuficients. Però segur que us donaran, en tot cas, una petita base per jutjar la meua idea, que és la següent: Makrigiannis és el prosista més important de la literatura grega moderna, si no el més gran, perquè tenim Papadiamandis.

Considerem per un moment què volem dir quan diem prosa.¹⁵ Des de fa bastantes dècades, els poetes es van prendre la llicència de no fer servir normalment característiques externes i grosseres de la poesia —a més, no eren en absolut característiques— com ara les rimes i l'antic vers memorístic. Això no vol dir, naturalment, que la distinció entre el discurs poètic i el prosaic deixés d'existir. Al contrari, es va fer més substancial. La poesia és una mena de dansa; la prosa és, i cal que sigui, un passeig que ens porta a algun lloc. Amb la prosa que us llegeixo ara, intento guiar-vos, caminant al vostre costat, a veure qui deu ser aquest Makrigiannis, com si us rebés en un país desconegut. Si hagués d'escriure un poema per expressar Makrigiannis, no seria el mateix en absolut. Miraria d'escriure tres línies o tres pàgines i recolliria, de l'experiència que tinc de les imatges i dels anhels del meu lloc, aquelles paraules que en el meu sentiment us donarien l'emoció que em va donar, sense potser ni tan sols anomenar-lo, ni ell ni els assumptes que ell esmenta. En poesia, el pas anterior no es perd mai en el següent; al contrari, roman clavat en la memòria fins al final i sencer en el conjunt del poema. En prosa, cada pas es consumeix tan bon punt acaba el seu destí, on hem d'anar. La unitat en poesia és la paraula, és el paràgraf, és la pàgina que passem en silenci. La seva forma i el seu ritme són el camí, tal com el seguim; i el seu contingut, les coses que s'hi combinen, tal com les anem veient en avançar. Per això la prosa que va a ballar és una mala prosa —no hi ha res pitjor al món que la prosa que es diu «poètica»— i tota la qüestió no és que algú l'escrigui bellament, sinó que l'escrigui correctament. I no la pot escriure correctament si no té determinades coses per mostrar, que creu que valen la pena. Si no té un contingut significatiu.

El contingut de l'escriptura de Makrigiannis és la lluita interminable i real d'un home, que amb tots els instints de la seva nació arrelats profundament a les entranyes, busca la llibertat, la justícia, la humanitat.

Entre Patres i Gastuni —anota (l'incident devia succeir cap al 1830)— hi ha un poble, Mega Spíleon. M'hi vaig aturar. La gent d'allà se'm queixava de la tirania que rebien dels monjos: tot el que aconseguien, aquests els ho prenien. Em vaig establir a la casa d'un capellà. Aleshores els dic:

¹⁵ Seferis empra dos termes per dir 'prosa': l'antiga forma *πεζός λόγος* 'discurs a peu', i el manlleu modern *πρόζα*.

–Si sofriu una tirania així, per què no abandonau el vostre poble i us n’anau a un altre, amb tants com n’hi ha a la pàtria?

Em diu la dona del capellà:

–Quan arribaren els turcs, nosaltres érem a l’estany. Quantes persones, dins l’aigua, que ens volíem salvar! Vengueren els turcs i ens hi trobaren. Teníem el cos ple de sang de les sangoneres, ens havien devorat! I els al·lots s’hi havien tirat. Tot allò ple d’aigua, nedaven com granotes. Uns vius i altres consumint-se. Els turcs m’agafaren. Trenta-vuit d’ells abusaren de mi. Em varen fer de tot, a mi i a les altres. I per què vàrem sofrir tot allò? Per aquesta pàtria. I ara, de justícia, no ens en dóna ningú. Només falsedat i engan.

Plorava amb llàgrimes amargues. La vaig consolar. Em vaig afligir i també vaig plorar jo.

Va fer la guerra, va lluitar, va creure, va quedar baldat, fastiguejat, enfadat. Però ell es va mantenir —tal com es desprèn de la seva escriptura sense polir— sempre dret fins al final: l’home a l’alçada de l’home. No es va convertir ni en un superhome ni en un cuc. Certament una de les gràcies de Makrigiannis que omple de goig l’ànima és aquest sentiment que no deixa mai de donar-nos: el sentiment que tenim al nostre costat un guia —tan humà—, que és la mesura de les coses i dels éssers. Aquest mateix sentiment que bull amb cada temperament grec, des dels temps antiquíssims en què Èdip va abolir l’Esfinx i el seu món de malson dient només una paraula: l’home.

L’home lliure, l’home just, l’home balança de la vida —si hi ha una idea bàsica grega, no és cap altra. Neix a les albors del pensament grec. Després, Èsquil la formula d’una vegada per totes. Qui sobrepassa la mesura és un insolent, i la insolència és el mal més gran que ens pot passar. Manipulant la fraseologia de Makrigiannis, els grecs d’aquells vells temps estan en el "nosaltres", no en el "jo". Perquè tan bon punt el jo intenta superar el nosaltres, immediatament l’Ate, el destí sever que vetlla per l’equilibri del món, el fulmina. Tota la nostra antiga tragèdia està plena dels símbols d’aquesta idea. I el símbol que més em commou entre tots el trobo als *Perses*. Xerxes, ens diu l’antic mite, va ser vençut perquè era un insolent, perquè va fer aquesta acció desmesurada: va assotar el mar. Per això va trobar al mar la seva perdició. En aquest element que, tot i estar sempre remenat i no calmar-se mai, sempre busca l’equilibri, la ponderació.

En esclatar la revolució, a Arta, Makrigiannis escolta un bei dir als seus amics aquestes paraules, que anota:

«Paixàs i beis, està fet de nosaltres! Està fet de nosaltres! [...] Perquè aquesta guerra no és ni amb el rus, ni amb l’anglès, ni amb el francès. Hem estat injusts amb els súbdits grecs, els hem pres les riqueses i l’honor. Els hem deixat molt malparats. Ens han fet cara de pocs amics i ens han mostrat el fusell. I el ruc del Soldà no sap què li passa! Tots els qui té a prop se’n riuen d’ell».

La causa de la revolució grega i de la desgràcia dels tirans la formula Makrigiannis amb una paraula en boca d’un rival, com Èsquil fa que siguin els enemics els que parlin del desastre de Salamina. «Estem perduts perquè hem estat injustos». Si realment volem entendre els antics, hem d’investigar sempre l’ànima del nostre poble. Aquestes paraules

van ser dites l'any 1821. Makrigiannis les guarda en la seva memòria per anotar-les anys més tard, cap al 1829, un cop aplegada tota l'experiència d'aquella terrible lluita. El veig rumiant-les en moments difícils. Estan darrere de cada acció i cada sentència seves. Darrere de la següent conversa que manté amb l'almirall francès De Rigny, quan es prepara per lluitar als Molins:¹⁶

Mentre jo reforçava les posicions als Molins, en De Rigny em va venir a veure. Em diu:

—Què fas aquí? Aquestes posicions són poc segures. Quina guerra fareu amb n'Ibrahim, aquí?

—Sí —li dic—, són poc segures, les posicions. I nosaltres també. Tanmateix, és fort el Déu que ens protegeix. I mostrarem la nostra sort en aquestes posicions, les que són poc segures. I si som pocs comparat amb la gernació de n'Ibrahim, hi ha una cosa que ens consola: que la nostra sort duu que els grecs sempre siguem pocs. Perquè sempre i en tot moment hi ha hagut les bèsties que ens volen devorar i no poden. Ens mengem, això sí, però sempre queda la llavor. Uns quants decideixen morir. I quan prenen aquesta decisió, poques vegades hi surten perdent i moltes guanyant. La nostra posició d'avui és aquesta. Ja veurem nosaltres, els dèbils, quina sort ens espera amb els poderosos.

—*Très bien*¹⁷ —va dir, i se'n va anar, l'almirall.

Aquesta és la fe i la seguretat que ens dona Makrigiannis.

La segona raó per la qual crec que Makrigiannis és el nostre prosista més important és perquè penso en ell com un gran mestre de la nostra llengua. Si excloc la ruïnosa *Dona de Zàkinthos* de Solomós, no conec cap altre text de les nostres noves lletres que ensenyi tant com el text de Makrigiannis.

Una vegada vaig escriure un pròleg als poemes de Kalvos; i com que pensava que un dels grans problemes que plantejava Kalvos era el problema de l'expressió lingüística, em van renyar per ocupar-me'n, en comptes d'ocupar-me de les coses que el poeta vociferava, i no tenien de cap manera la meva necessitat que resultessin apreciables per a cadascú. Em preocupa la llengua perquè és el material de l'autor, no perquè m'agradi tornar a l'antic tema de la llengua, que s'ha acabat per a Grècia. Cap literat ja no escriu, fa anys, aquelles formes mortes. M'imagino que quan tornem al nostre país —tant de bo!—, ja no les faran servir ni l'Estat ni el periodisme. Penseu que avui, en els anys foscos de l'esclavitud, tota la premsa que circula malgrat els tirans i expressa el pensament lliure de la nació, està escrita en la nostra llengua viva. Però si la qüestió de la llengua s'ha acabat, no hem d'oblidar que cap escriptor no es pot mantenir si no és amo de la llengua, no dels diccionaris ni de la sintaxi, sinó d'aquesta naturalesa viva que li sobreïx cada cop que el seu poble respira. I per sentir i assimilar aquesta naturalesa caldrà sentir i viure textos com els de Makrigiannis, que són, com crec, textos purificadors.

¹⁶ Arta, 16 de novembre del 1821.

¹⁷ En francès a l'original.

Contingut, llenguatge. El contingut que vol manifestar i el llenguatge que ha de donar una forma, una existència al contingut, per treure'l de l'obscuritat. Aquesta acció i aquesta reacció, unides al final, fan l'estil. Aquestes dues forces oposades són les dificultats d'un escriptor. Amb elles es forma i forma un estil, una «veu», com deien els antics. Fa un discurs articulat. Per això, amb la llengua, per molt bé que la coneguem, només podem fer frases magnífiques —«com la palla a l'era»¹⁸, segons diu la cançó. Però sense la resistència i el pes de les coses que hem d'articular, d'estil no en tindrem mai. Estil són les dificultats que troba una persona per expressar alguna cosa, estil és l'esforç humà, «estil és l'home», com ensenya una sàvia dita. Per això, l'estil de Makrigiannis és tan real. I únic, perquè eren úniques les seves dificultats. Parlant-vos de l'aspecte material del manuscrit de Makrigiannis, us deia que sembla una construcció on hom balbujeja el recorregut d'un esforç humà. La seva escriptura és el mateix: una construcció feta a mà. En cada detall, en la intensitat, en la facilitat, en la sortida de to, hom veu el recorregut d'una persona viva. «La millor manera de jutjar un text és mirar de trobar quines paraules no funcionen», va dir algú. El percentatge de paraules que no funcionen a Makrigiannis és menor que a les obres de tots els nostres prosistes que conec. I per acabar, voldria recordar una frase de Pirandello, que sempre considero quan he de jutjar un text. «Hi ha», diu, «un estil de coses i un estil de paraules; i per això Dant va morir a l'exili, i per això van coronar Petrarca al Capitoli». Els poetes fan estranyes profecies. Considero que si el pallasso estarrufat del feixisme s'hagués fixat en la frase de Pirandello, no s'hauria convertit en la desferra actual. Se l'ha cruspit la pompa de les paraules, aquella tràgica al·lucinació. Però els polítics rarament tenen temps per prestar atenció a aquests detalls.

En qualsevol cas, aquest estil de les coses, l'estil de la necessitat, l'estil eficient, el trobo a Makrigiannis. Mai no hem tornat a sentir una veu tan ferma a Grècia. I això no és folklore. La veu de Makrigiannis és una branca de l'arbre robust que va donar l'*Erotókritos* i el *Sacrifici d'Abraham*,¹⁹ les nostres cançons populars, i va donar encara —suggereixo la meua humil idea en el que pugui valer— l'artista més gran que va sortir de Grècia, després dels antics, Theotokópulos.

Això és el que us havia de dir de Makrigiannis, el caminant il·letrat d'una gran vida, que amb tant d'esforç plasma sobre el paper les coses que veu la seva consciència; el segur portador de la nostra llarga i ininterrompuda tradició popular que, com que la guarda tan profundament arrelada dins seu, ve a dir-nos amb la veu de moltes persones, i no només d'una, què som i com som nosaltres mateixos. Que la seva ràbia, el seu dolor i la seva tragèdia, no són els seus supòsits individuals, sinó supòsits vostres i meus i de tots nosaltres; supòsits on tots junts, morts i vius, som solidaris i corresponsables. Ens ve a xiuxiuejar que les nostres bel·leses, les nostres joies i pertinences, que creïem valuoses, es

¹⁸ cf. http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/george_seferis/language_in_our_poetry.htm o <http://lexeismousikis.blogspot.com/2013/09/> i el seu poema Πάνω σ' έναν ξένο στίχο.

¹⁹ Obres de Vitsentzos Kornaros (Creta, 1553-1613).

perden, han envellit, s'han desgastat i convertit en escombraries, i que no serveixen per res més que carregar-nos, com la tràgica i desesperada Fedra.

Ve a xiuxiuejar-ho almenys a la gent amb inquietuds espirituals.

Des de la vigília de la darrera guerra, els experts espirituals d'Europa —vull dir les obres representatives— tenen clara consciència que viuen en un món malmès. Aquesta consciència va provocar revolucions espirituals extremadament violentes, que van aparèixer des dels primers anys de pau. Tot el període d'entreguerres es pot caracteritzar com un període de recerques desesperades, excavacions internes, control de la realitat que ens envolta i que es converteix en cendra als dits que la toquen. I això conduïa a l'inaccessible, al silenci. Hi havia la sensació d'un pecat greu en aquesta situació. Sobre aquesta *Terra erma*, per fer servir un títol característic d'aquells temps, van venir altres joves i van demanar d'edificar-hi. La guerra espanyola, que és l'inici de la d'avui, els va donar l'oportunitat de donar els seus últims senyals.

De la guerra espanyola ençà ja no en sabem res més. No és exagerat dir que estem passant per un període d'obscuritat espiritual a Europa. La guerra d'avui no és, com la passada, una època de creació artística. I l'únic que podem fer és tenir en compte la nostra experiència passada i la present, esperant l'alba que inevitablement apuntarà. L'únic que podem fer és xerrar amb companys coneguts i desconeguts; prestar atenció als missatges tant d'ells com dels nostres autèntics avantpassats espirituals; netejar la nostra consciència de les fantasies temporals; i creure que un dolor tan gran com el d'avui només ens pot portar a una gran resurrecció, i mirar com estarem preparats per semblar-ne dignes; complir amb el nostre deure —«poema del deure» va anomenar Solomós un dels seus grans poemes—. Aquesta resurrecció no pot ser sinó una resurrecció de la vida humana, en el sentit més ple. I com a tal, ha d'abolir les atrocitats, les mordasses, les presons, les hipocresies. Caldrà que sigui així o s'haurà perdut, ai, tot el que vivim ara; així serà, o el món haurà caigut en un estat de catalèpsia general. I si succeís allò en què creiem i lluitem perquè succeeixi, llavors és molt probable que a la nostra pàtria, on per primer cop els valors humans veieren la llum, els il·lustrats i els instruïts entendran, precisament perquè seran il·lustrats i instruïts veritables, que l'educació de la seva ànima traurà molt profit d'una obra com la de Makrigiannis, que és, com crec, la consciència de tot un poble, un testament valuós.

Iorgos Seferis. 1981. *Δοκίμεις. Δ'* [Assaigs. V]. Atenes: Ίκαρος.